

ZAKLADATEĽSKÁ OSOBNOSŤ SLOVENSKEJ PROFESIONÁLNEJ FILOZOFIE

VLADIMÍR BAKOŠ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BAKOŠ, V.: The Founding Father of Slovak Professional Philosophy
FILOZOFIA 58, 2003, No 7, p. 450

The paper was written on the occasion of the 25th anniversary of the death of the most important representative of modern Slovak philosophy, scientist and teacher Igor Hrušovský. The author outlines the main periods of his life and professional activities: beginning with his membership in the association Scientific Synthesis, organizing the scientific research and the research of Slovak intellectual heritage, followed by his participation in utopian endeavours at a radical social change and his coming to terms with marxism-leninism, up to his coming back to founding a scientific philosophy and developing his own conception of dialectical structuralism, which in the times of so called normalization he had to defend in controversies and polemics against dogmatics.

*"Pri svojom snažení musíme ustavične
riešiť doliehajúce rozpory, no pritom
nikdy nesmieme poprieť samých seba,
i keď sa v prúde času obmeňujeme."*

I. Hrušovský

18. júla 2003 uplynulo štvrtstoročie od úmrtia najvýznamnejšej osobnosti modernej slovenskej filozofie, ktorej odchod bol veľkou stratou pre našu filozofiu i celú slovenskú kultúru. Filozof, vedec a pedagóg Prof. PhDr. RnDr. Igor Hrušovský (14. 4. 1907 Bánovce nad Bebravou - 18. 7. 1978 Bratislava), ako akademik SAV (1953) a ČSAV (1965), predseda spoločenskovednej sekcie SAV (1953 - 1962), podpredseda SAV (1965 - 1967), rektor Univerzity Komenského (1950 - 1953), predseda Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov (1952 - 1953), ako profesor a vedúci Katedry dejín filozofie a logiky na FF UK (1946 - 1959) a na iných postoch sa výrazne podieľal na rozvoji oficiálnej filozofie a vedy. Za svoju mnohostrannú činnosť získal viacero uznaní a vyznamenaní: Národnú cenu za vedeckú činnosť (1945), čestný doktorát Univerzity M. Luthera v Halle-Wittembergu (1959), Zlatú medailu UK (1962), Rad práce (1967), Štátnu cenu SSR (1970), Zlatú čestnú plaketu ČSAV a Zlatú medailu SAV (1972).

V kultúrnej Bratislave tridsiatych rokov. Igor Hrušovský prišiel do Bratislavy začiatkom tridsiatych rokov po absolvovaní stredoškolského a vysokoškolského štúdia v Prahe. Na Prírodovedeckej fakulte Karlovej Univerzity získal doktorát z prírodných vied (1930) a následne študoval v Bratislave v rokoch 1933 - 1935 filozofiu a získal tu doktorát z filozofie [1]. Počas štúdia na FF UK v Bratislave bol konfrontovaný

s filozofickými názormi hlavného predstaviteľa českej pozitivisticko-realistickej filozofie Jozefa Tvrdeho, s ktorými čoskoro polemizoval (bližšie [36], 52 - 56). Rodinné prostredie, pražský pobyt a nastupujúca česká kultúrna avantgarda, ako aj celková súdobá kultúrna klíma európskej modernity - to sú faktory, ktoré formovali jeho intelektuálnu orientáciu. Širší ideový a teoretický rámec jeho myslenia ho otváral rozmanitým podnetom. Ako pracovník Univerzitej knižnice v Bratislave (1931 - 1945; 1945 - 1947 riaditeľ tejto inštitúcie) mal možnosť sústavne sa oboznamovať s najnovšou súčasnou filozofickou a vedeckou literatúrou a systematicky prehľbovať svoje znalosti z modernej filozofie a vedy.

Generácia Vedeckej syntézy. Nová generačná vrstva slovenskej inteligencie a vlastne prvá generácia Slovákov - moderných vedeckých pracovníkov, ktorá sa prihlásila o slovo v polovici tridsiatych rokov, sa už neuspokojovala s úzko tradicionalistickým rámcom slovenskej vedy. Viacerí z jej predstaviteľov študovali na pražskej a bratislavskej univerzite, v Prahe získali širší rozhľad a v tomto významnom kultúrnom centre strednej Európy sa im otváral aj európsky kultúrny horizont (študovali tu napr. historik D. Rapant, filozof S. Š. Osuský, právnik V. Clementis, ale aj výtvarní umelci ako C. Majerník, J. Mudroch, P. Matejka, V. Hložník a ďalší). V Prahe získali širší rozhľad a v tomto významnom kultúrnom centre strednej Európy sa im otváral aj európsky kultúrny horizont (vychádzal tu aj časopis *Elán* básnika Jána Smreka).

V tomto období sa stávala mimoriadne aktuálnou potreba nadviazať bezprostredný kontakt s najnovšími výsledkami európskej vedy. Nastupujúca vedecká generácia chcela prekonať dosiahnutý stupeň vývinu vedeckých disciplín u nás a prispieť k ich dynamickejšiemu rozvoju. Jednou z ciest k tomuto cieľu bolo poznávanie a rozvíjanie podnetov, ktoré boli aktuálne v súdobej svetovej vede. Rozvíril sa najmä záujem o teoretické otázky jednotlivých spoločenských vied. Mladí literárni vedci ako Mikuláš Bakoš, Klement Šimončíč a ďalší aj pod vplyvom českého profesora estetiky Jana Mukařovského, ktorý pôsobil na bratislavskej univerzite v r. 1931 - 1936, sa zaujímali o idey štrukturalizmu a ruského "formalizmu" a uvádzali tieto podnety do slovenskej vedy (knižný výber z "formálnej metódy", ktorý pripravil M. Bakoš už r. 1937, vyšiel ako *Teória literatúry* roku 1941).

Obrat k týmto impulzom modernity, úsilie o ich tvorivú recepciu a rozvinutie, bolo výrazom vlastných vývinových potrieb jednotlivých vedeckých disciplín a zároveň prejavom nevyhnutnosti rozísť sa s oficiálnou akademickou vedou, ktorá dominovala na univerzitách predmnichovskej republiky. Obdobne aj v oblasti filozofie sa pociťovala aktuálna potreba nových teoretických a metodologických impulzov. Preto I. Hrušovský uvádza na Slovensko výsledky novopositivistického programu výstavby jednotnej vedy a exaktnej filozofie, ako boli sformulované na pôde Viedenského krúžku (založeného r. 1929).

Rezultátom intenzívneho záujmu Hrušovského o logický empirizmus boli viaceré časopisecké štúdie, v ktorých na úrovni a kriticky oboznamoval slovenskú kultúrnu verejnosť s činnosťou a hlavnými princípmi programového úsilia o modernú vedeckú filozofiu ([21]; [22]; [23]). Hrušovský si sústavne osvojoval najnovšie poznatky a koncepcie zástancov filozofického scientizmu. Osobne sa poznal s fyzikom Philipom

Frankom, pôsobiacim na nemeckej univerzite v Prahe, ktorý niekoľkokrát navštívil aj Bratislavu. Svojou propagáciou filozofického scientizmu prispieval k posilňovaniu tých tendencií v slovenskej kultúre, ktoré sa uvedomele snažili o vedeckosť myslenia v duchu súčasnej európskej modernity a vytvárali tak istú opozíciu voči konzervatívnym myšlienkovým prúdov na Slovensku.

Výslednicou spomenutých iniciatív vedúcich osobností tejto generácie bolo ich organizačné združenie v **Spolku pre vedeckú syntézu** (založenom r. 1937). V jeho rámci usporadúvali pravidelné schôdze spojené s prednáškami a diskusiami, jeho členovia publikovali v časopisoch, samostatných zborníkoch a monografických prácach. Schôdzky filozofickej sekcie a diskusie z oblasti filozoficko-metodologickej boli spoločné pre všetky odbory zastúpené v tomto združení (okrem uvedenej teoreticko-vednej sekcie tu bola ešte literárno-estetická, lingvistická a etnografická sekcia). **Vedecká syntéza** sa stala tribúnou kritického vyrovnávania sa s tendenciami k vedeckej nezáväznosti a k hroziacemu metodologickému eklekticismu. Mladí vedci sústredení vo Vedeckej syntéze si uvedomovali vývinovú potrebu zexaktnenia vedeckých metód jednotlivých vied a naliehavosť ich užšej spolupráce, ktorá by sa opierala o jednotnú metodológiu (pri rešpektovaní špecifickosti jednotlivých oblastí). V záujme uskutočňovania uvedeného programového úsilia združenie vyvíjalo mnohostrannú a intenzívnu činnosť v rokoch 1937 - 1940 a 1945 - 1950 (bližšie pozri [35]).

V oblasti filozofie a všeobecnej metodológie vyvíjal na pôde Vedeckej syntézy intenzívnu činnosť najmä I. Hrušovský, ktorý sa usilovo formuloval metodologické predpoklady a teoreticky podložiť program jednotnej vedy. Predniesol tu viacero zásadných teoreticko-metodologických referátov; konkrétne o problematike vedeckého jazyka, o problémoch vedeckej verifikácie, o problematike vedeckej indukcie, o otázkach kauzality v súčasnej vede, o úlohe osobnosti vo vývine (bližšie pozri [37]). Hrušovský však nebol "suchým vedcom", uzatvárajúcim sa do povestnej "veže zo slonoviny". Udržoval tiež bezprostredné kontakty so slovenskou umeleckou avantgardou - s nadrealistickými básnikmi Rudolfom Fabrym, Pavlom Bunčákom, Štefanom Žárom, Vladimírom Reiselom, Jánom Rakom a výtvarnými umelcami Jánom Mudrochom, Jozefom Kostkom a ďalšími. V nadrealistických zborníkoch publikoval viacero štúdií.

Svojou vedeckou tvorbou aj v období Slovenského štátu v spolupráci s ostatnými predstaviteľmi slovenskej vedeckej a umeleckej avantgardy, ktorí odmietali autoritatívne usmerňovanie slovenskej kultúry, prispieval k udržaniu continuity racionalistickej vedeckej línie slovenského myslenia. Hrušovský sa domnieval, že "je čas, aby sa prikročilo k vybudovaniu novej superštruktúry", a to na základe vedeckých skúseností, bez absolutistických snáh a "v povedomí ďalších vývinových možností a neuzavretosti nášho vedenia. Takto organizovaná vedecká syntéza náležite zabezpečí, ako je prirodzené, i praktický význam vedy." ([3], 42 - 43) Začiatkom štyridsiatych rokov publikoval monografiu *Teória vedy* [2], v ktorej syntetizoval vlastné teoreticko-metodologické príspevky z prvého obdobia činnosti Vedeckej syntézy. Táto práca je odrazom tvorivého ovzdušia na pôde tohto vedeckého združenia a neutíchajúceho vedeckého úsilia jeho členov (aj v nežičlivých spoločensko-politických pomeroch) forsírovať koordinovanú spoluprácu a konvergentný vývin jednotlivých vedeckých oblastí v duchu európskeho scientizmu.

Na strane ľavicovej inteligencie. Hrušovský, reprezentujúci ako popredná osobnosť slovenskú scientistickú filozofiu, sa ideovo-politicky orientoval ľavicovo už od tridsiatych rokov. Presvedčenie o možnostiach spoločenskej alternatívy k liberálnej demokracii, spojené po nástupe nacizmu k moci v Nemecku (1933) s úsilím čeliť medzinárodnému šíreniu fašizmu, sa u ľavicovej inteligencie prehlbovalo a navyiac pretrvávali u nej ilúzie o komunistickom režime v sovietskom Rusku. Igor Hrušovský na jar r. 1934 navštívil spolu s bratom Milošom Sovietsky zväz. O spoločenských premenách "v krajine sovieta" aj publikoval [24]. Osobne sa stýkal aj s V. Clementisom, L. Novomeským a ďalšími ľavicovými umelcami a spisovateľmi. V DAVE aj príležitostne publikoval (pod pseudonymom I. Hanko [25]). Bezprostredné styky s komunistickou inteligenciou stimulovali aj jeho záujem o marx-leninskú ideológiu a teóriu. Do tejto oblasti zasiahol sčasti aj publikačne: vyslovil výhrady k možnostiam aplikácie dialektiky [26] a spochybnil oprávnenosť platnosti materialistickej dialektiky ako univerzálneho vysvetľovacieho princípu (najmä na abiotickú, anorganickú oblasť, keďže povaha tejto skutočnosti je nedialektická; premeny sú tu iba kvantitatívne; [1], 20, 23 - 24, 27).

Ideovo-politická orientácia, ktorú sledoval Hrušovský spolu so svojimi generáčnymi a názorovými druhmi, mala svoje historické korene. Ako ich neskôr výstižne zhrnul on sám: "Nesmieme zabúdať, že v podmienkach svetovej historickej krízy v období medzi svetovými vojnami - ako sme nedávno konštatovali - všetko, čo v našej kultúre niečo znamenalo, hlásilo sa k veľkým humanistickým ideám socializmu. Globálna viera a zánietenie za veľké idey však tlmili analytický rozum a kriticizmus. Generácia, ktorá vstupovala do druhej polovice štyridsiatych rokov, mala živo na pamäti zlyhanie buržoázno-demokratickej koncepcie, bola potom svedkom krachu nacizmu a mala pred očami výrazný podiel Sovietskeho zväzu na jeho porážke. Nie div, že sa mnohým humanisticky zmyšľajúcim príslušníkom mladšej generácie javil práve stalinizmus ako dedič humanistického odkazu Marxa a Lenina." ([27], 432)

Organizátor vedeckého života. Po druhej svetovej vojne zastával významné funkcie vo vedeckom a kultúrnom živote na Slovensku, dostal sa na dôležité posty vo vedeckých inštitúciách. Habilitoval sa ako docent (1945), následne ako profesor (1946) na bratislavskej univerzite, stal sa zakladateľom a externým riaditeľom Filozofického ústavu SAVU (pôsobil tu od jeho založenia r. 1946 až do r. 1959, keď nedobrovoľne /podľa vlastného vyjadrenia/ stratil tento post). Inicioval založenie filozofického časopisu SAVU, ktorý najskôr vychádzal ako Philosophica Slovaca, potom pod rôznymi názvami, dnes ako Filozofia; Hrušovský bol jeho hlavným redaktorom v rokoch 1946 - 1972; túto funkciu vykonával 27 rokov, začiatkom normalizácie sa jej však musel vzdať; neskôr o tom podal svedectvo: "Roku 1972 bol som prinútený vzdať sa funkcie hlavného redaktora tohto časopisu... rozhodol som sa ostať radovým členom..., aby som sa podľa možnosti pokúsil podporovať všetko pozitívne a perspektívne, čo sa predkladalo... pravdaže, mnohému negatívne nemohol som zabrániť v situácii, v akej som teraz, " napísal v máji roku 1975 [29].

V osídlach utópie. Bezprostredne po druhej svetovej vojne však mnohí slovenskí intelektuáli podľahli ilúzii o možnosti radikálnej spoločenskej zmeny. Ako neskôr Hrušovský napísal: "Domnievali sme sa, azda aj trochu chiliasticky, že porážka fašizmu a víťazstvo socializmu akosi celkom automaticky privodí optimálne podmienky pre skutočne slobodnú a progresívnu vedeckú tvorbu." ([27], 430) A tak aj Hrušovský, ktorý na I. zjazde umelcov a vedeckých pracovníkov v auguste r. 1945 v Banskej Bystrici formuloval niektoré dôležité programové východiská a teoretické zásady obnovenej Vedeckej syntézy, vyslovil očakávanie, že "v oslobodenej republike sa dobre chápe, že veda síce nie je izolovanou spoločensko-kultúrnou zložkou, no že je na škodu vedeckému vývinu, ak sa obmedzuje sloboda vedeckého bádania. Obmedzovanie a hatenie slobodného vedeckého tvorenia bolo vždy príznakom sociálnej reakcie. Pokroková spoločnosť nepotrebuje vedeckú tvorbu nejakou formou nátlaku dirigovať, nakoľko vedecký pokrok je najlepšie zaručený, keď sú preň prasto naporúdzi priaznivé spoločenské podmienky" ([28], 92). Ako sa aj sám čoskoro presvedčil, očakávania intelektuálov, vkladané do nového spoločenského poriadku, sa nenaplnili (bližšie pozri [39]).

V pasci dogmy. V povojnovom období sa Hrušovský otvorene prihlásil k marxistickému svetonáhľadu, k dialekticko-materialistickej metóde, ale zároveň zachovával väčšinu teoretických výdobytkov, ktoré mu priniesol jeho osobný filozofický vývin v predchádzajúcom období v znamení novopozitivismu a štrukturalizmu. K dialekticko-materialistickej filozofii sa otvorene prihlásil pri príležitosti päťdesiateho výročia úmrtia F. Engelsa. V osobitnej knižnej práci analyzoval jeho dialekticko-materialistickú filozofiu, konfrontoval ju so súčasnými vedeckými poznatkami, pričom jeho cieľom nebolo referovať, ale "nastolovať nové problémy, vyvolať plodnú ozvenu a rozhybať takto naše filozofické myslenie v pokrokovom duchu" ([6], 5).

Od začiatku päťdesiatych rokov sa I. Hrušovský svojou vedecko-výskumnou, pedagogickou a kultúrno-organizačnou činnosťou zapojil do "procesu výstavby socialistickej spoločnosti" (členom KSČ sa však stal až r. 1951 /sic!/). K šíreniu ideí marxizmu-leninizmu a popularizácii marxistického filozofického svetonáhľadu prispel Hrušovský vlastnou aktivitou predovšetkým začiatkom 50-tych rokov. Vo viacerých prácach sa zaslazoval v duchu marx-leninizmu za "socialistickú filozofiu a kultúru", venoval sa "úlohám vedy vo výstavbe socializmu", problematike vzťahu filozofie a špeciálnych vied [11], ako aj otázkam "dialektiky spoločenského vývinu" [8], filozofii "v dejinách triednych zápasov" [9], aktuálnym otázkam marxistickej gnozeológie [10].

Vyrovňovanie sa s marxizmom-leninizmom. Koncom 60-tych rokov Hrušovský reflektoval toto obdobie a značne sebakriticky hodnotil aj svoj zástož v ňom: "Po-februárové obdobie sa rozvíjalo v znamení hesla stranickosti a prejavovalo sa prudkým náporom proti nepriateľským a reakčným ideológiám a odmietaním tzv. akademickej a objektívnej vedy. Spomínam si, že i mňa vyzvali na jar 1950 predniesť verejnú sebakritiku; vyšla potom v Kultúrnom živote (1950/14). Uviedol som v nej, že som podliehal buržoáznemu objektivismu a akademizmu (šlo predovšetkým o knižné práce vyššie za vojny, napr. o *Teórii vedy* z roku 1941, v ktorej som vraj propagoval popredného ideológa amerického imperializmu, Rudolfa Carnapa) a že som si nedostatočne osvojil

straníku principiálnosť vo vedeckej práci. Krátko po tejto autokritike bol som poverený vypracovaním hlavného referátu na prvú konferenciu slovenských filozofov, ktorá sa konala v jeseni roku 1950. Text referátu vznikol na základe osnovy prijatej v Kultúrnej rade, no keďže nebol schválený, musel som vypracovať druhú verziu, ktorú po ďalších úpravách na základe zaväzujúcich pripomienok som potom na konferencii predniesol ([30] - V.B.). Jednako sa mi vytykalo, že mnohé otázky vyznievajú v ňom stále ešte objektivisticky. Ideovo-politickej atmosfére doby bol značne poplatný aj môj referát na druhej konferencii slovenských filozofov roku 1954. Prizvukuje sa v ňom už výraznejšie potreba učiť sa u klasikov predovšetkým ich tvorivej metóde a pranierujú sa nedostatky vedeckovýskumnej práce na katedrách." ([27], 432)

V čase nadvlády marxizmu-leninizmu sa filozofia podľa neho nezameriavala na vlastnú, špecifickú problematiku, na "uzlové body" filozofie samej, ale "prvoradou a takmer výlučnou úlohou bol vtedy boj proti nemarxistickým koncepciám a za marxistický svetonáhl'ad" ([19], 30). "Rozumie sa, uplatňovanie eminentne politických a ideologických zreteľov muselo vyvolať oslabenie svojbytnosti a špecifičnosti jednotlivých humanitných odborov. Nielen, že sa pripúšťala jedine oficiálne interpretovaná marxistická filozofia a veda, ale veľmi skoro sa marxistické poučky začali vyznávať v absolutizovanej a kanonizovanej podobe, teda oproti duchu samého marxizmu. V dôsledku toho filozofická aktivita sa obmedzovala na parafrázovanie základných poučiek dialektického materializmu a ich ilustrovanie a 'aplikovanie'. Takto sa tvorivá marxistická veda zvrátila na marxistické 'učenie'.

Celé toto nástupné obdobie sa vyznačovalo veľmi imperatívnym a sugestívnym vplyvom víťaznej ideologickej nadstavby (alebo ideovomorálneho super-ego), až hypnotickým vplyvom niektorých ideologických a hypostazovaných pojmov a hesiel, ich tuhou afektívnou väzbou. Možno povedať, že kolektívny inštinkt, takto charakterizovaný, zreteľne pripomína ovzdušie magickej mentality. Ak sa kedysi v prehistorických časoch magická mentalita prejavovala absenciou triezveho, kritického a objektívneho rozumu, teraz sa vynorila v podmienkach suspendovania diskvalifikovaného rozumu bezprostredne prekonaných dejinných etáp. A ako je známe, kto sa dištancuje od kolektívnej mentality alebo sa snaží uchovať si vlastný, individuálny úsudok, je nevyhnutne stigmatizovaný ako protivník a nepriateľ. Preto magická mentalita aplikuje regres osobnosti a depersonalizáciu." ([27], 431) A ďalej tu písal: "Sociálna psychológia už dávno upozornila, že v podmienkach ťažkých spoločenských rozporov a prevratov nielen jednotlivci, ale i celé kolektívy unikajú z reálnej skutočnosti a potom imaginujú a hypostazujú rôzne spásne fikcie alebo deifikujú niektorú osobnosť, najčastejšie politickú. Kolektívne viery práve preto, že nie sú individuálne, pôsobia veľmi reálne a objektívne." ([27], 432) Toľko z vlastných hodnotiacich reminiscencií Hrušovského (pozri aj [14], 97 a n.; [19], ako aj rkp. pozostalosť [33]).

Rezumujuúc (túto časť našej jubilejnej state) mohli by sme uviesť (a možno to treba aj zdôrazniť, aby sme vyvrátili istý "mýtus" o Hrušovskom ako o marxistovi=leninistovi), že bolo obdivuhodné, s akou zanovitosťou, tvrdohlavosťou sa odmietal zriecť teoretických pozícií a názorov, ktoré si vytvoril už v prvej (pred-marxistickej) etape svojej myšlienkovvej tvorby. Marxistická literatúra a materialistická dialektika bola len jedným z prameňov, ktoré spolupôsobili pri formovaní jeho filozofickej orientácie - zároveň

zachovával väčšinu teoretických výdobytkov, ktoré mu priniesol jeho osobný intelektuálny vývin už v predchádzajúcom období. Išlo predovšetkým o podnety logického empirizmu a štrukturalizmu, ktoré dokázal tvorivo rozvinúť do podoby vlastnej, originálnej filozofickej koncepcie už v 40-tych rokoch a neskôr (po istej ruptúre v prvej polovici 50-tych rokov) naplno rozpracovával od druhej polovice 60-tych rokov a v rokoch 70-tych, a to napriek podmienkam normalizácie, nanajvýš nepriaznivým pre tvorivú a nezávislú intelektuálnu aktivitu.

Vedec a filozof. Od štúdia teoretických a metodologických otázok prírodných vied sa Hrušovský už v priebehu 30-tych rokov prepracovával k vlastnej filozofickej problematike (prítom však jeho záujem o širokú problematiku prírodných vied neustával ani v čase, keď sa už plne venoval predovšetkým filozofii).

Ak by sme mali stručne charakterizovať základné črty Hrušovského pokusu o osnovanie vedeckej filozofie z konca tridsiatych a začiatku štyridsiatych rokov, jeho prínos spočíva nielen v tom, že na úrovni a kriticky oboznamoval slovenskú kultúrnu verejnosť so scientistickým prúdom európskeho, resp. svetového filozofického myslenia, ale navyiac a predovšetkým na základe pozitivistických a štrukturalistických inšpirácií sa pokúsil systematicky a programovo konštituovať v slovenských podmienkach intelektuálnu bázu pre rozvoj tohto typu myslenia; treba však povedať aj to, že táto iniciatíva neskôr pod vplyvom nežičlivého externého spoločenského a kultúrneho pôsobenia nebola adekvátne zúročená. On samotný však prispel veľmi výrazne k posilňovaniu tých tendencií v slovenskej kultúre a myslení, ktoré uvedomele usilovali o vedeckosť a teoreticko-metodologickú fundovanosť myslenia a tvorby. Akceptoval a propagoval teoretické podnety novopozitivistickej proveniencie, neobmedzil sa však na pasívne recipovanie tohto typu myslenia. Noetickou bázou jeho filozofického myslenia bol kritický realizmus. Z týchto pozícií korigoval pozitivistický empirický fenomenalizmus, až agnosticizmus. Veľkú pozornosť venoval otázkam reálnej kauzality, determinizmu i otázkam vývinu vedeckého myslenia, ako aj sociálnohistorickej determinácii a dialektike vývinových procesov.

Pre Hrušovského ako scientistu boli filozofia a veda takmer identickými oblasťami, pričom veda bola najvyšším arbitrom v teoretických i svetonázorových otázkach. Z hľadiska tohto presvedčenia bolo nemysliteľné, ba neprípustné uvažovať o podriadení takejto vedeckej filozofie nejakým nevedeckým, resp. mimovedeckým ideologickým pretenziám (akokoľvek pripúšťal, ba i písal už v 40-tych rokoch o dialektike teórie a praxe, súvzťažnosti myšlienkovvej tvorby a spoločenskej praxe). Hrušovský však rozhodujúcu úlohu vždy prisudzoval teórii a predovšetkým vedeckému poznaniu.

V tejto jubilejnej stati si nekladieme za cieľ analyzovať obširnejšie dielo a myslenie I. Hrušovského, ale chceme v základnom náčrte pripomenúť hlavné etapy životnej a profesionálnej dráhy tohto (podľa nás) najvýznamnejšieho slovenského filozofa 20. storočia; k jeho ďalšiemu filozofickému vývinu (a dielu) si autor dovolil v texte odkázať na vlastné štúdie venované jeho dielu a mysleniu (väčšiu, adekvátnu pozornosť sa pokúsi venovať interpretácii jeho filozofického diela, ako aj jeho zástoju v procese formovania intelektuálnej modernity v slovenskej vede, filozofii a umení v pripravovanej monografii).

V kontakte so súčasným vedeckým myslením. V lete roku 1947 podnikol Hrušovský študijnú cestu do Veľkej Británie, kde sa osobne stretol a diskutoval s Alfredom J. Ayerom, ktorý viedol anglickú skupinu scientisticke orientovaných filozofov. V Londýne a v Cambridgei mal možnosť bezprostredne sa oboznámiť s výsledkami modernej scientistickej filozofie za posledné desaťročie. Výsledkom tohto zintenzívneného záujmu o aktuálnu problematiku filozofického scientizmu bola monografia *Problémy noetiky* (1948), v ktorej sa inšpiroval práve súčasným angloamerickým vedeckým empirizmom (poznajme, že táto práca je v súčasnosti najväčšmi cenená jeho žiakmi, logikmi Filkornevej školy). Uvedená monografia dovŕšila jeho dialekticko-štruktúrne bádanie štyridsiatych rokov; opäť v nej riešil predovšetkým základné problémy všeobecnej metodológie a aktuálne otázky teórie poznania. Precizoval v nej svoj vlastný postoj k viacerým zásadným teoretickým otázkam, opäť mu išlo najmä o konštitúciu exaktnej podoby vedy a filozofie, zdokonaľujúcich sa v dialektickom procese poznania, teórie a praxe.

Iniciátor výskumu nášho myšlienkového dedičstva. V štyridsiatych rokoch sa Hrušovský intenzívne venoval aj dejinno-filozofickému výskumu empirickej filozofickej tradície. Jeho príklon k empirizmu anglosaskej proveniencie ho privedol k napísaniu práce o zrode a rozvoji anglickej empirickej filozofie od F. Bacona až po D. Huma [4], za ktorú a, pochopiteľne, s prihliadnutím na jeho významné predošlé teoreticko-metodologické diela ([2]; [3]), ktorými presadzoval v slovenských podmienkach princípy súčasného filozofického scientizmu, Hrušovskému roku 1945 udelili Národnú cenu.

Od polovice päťdesiatych rokov sa intenzívne venoval dejinno-filozofickému výskumu. Analyzoval historicko-filozofickú problematiku v celej jej zložitosti. Inicioval a ako spoluautor sa podieľal na *Kapitolách*, resp. *Prehľade dejín slovenskej filozofie* (1957, 1965). Hlboký záujem o dejinno-filozofickú problematiku predstavoval trvalú súčasť jeho vedeckovýskumnej činnosti osobitne až do polovice 60-tych rokov (ale aj neskôr), keď publikoval viaceré filozofické štúdiá a knižné práce z dejín svetovej i našej filozofie ([12]; [13]), v ktorých riešil aj metodologické otázky výskumu dejín filozofie a aktuálnu problematiku súčasnej filozofie a vedy [14]. Ako spoluautor a hlavný redaktor desaťzväzkovej *Antológie z diel filozofov* (1966 - 1977) významne prispel k posilňovaniu predpokladov ďalšieho rozvoja slovenskej profesionálnej filozofie.

Návrat k východiskám a ich rozvinutie. Od začiatku šesťdesiatych rokov Hrušovský uvedomele nadväzoval na vlastné teoreticko-metodologické práce zo štyridsiatych rokov. Výber z prác tohto zakladateľského obdobia, venovaných teórii a metodológii vedeckej filozofie [16], predstavuje zároveň druhý zväzok Knižnice Vedeckej syntézy, o obnovenie ktorej sa usilovali jej členovia aj organizačne. Hrušovský tendoval k syntéze vlastného celoživotného teoreticko-filozofického vývinu a systematicky rozvíjal vlastnú dialekticko-štruktúrnú koncepciu filozofie, a to vo viacerých štúdiách nasledujúceho obdobia, ako aj v knižných prácach ([15]; [17]).

Kým pre jeho prvé obdobie bol ústredný **pojmem štruktúry**, v 70-tych rokoch sa ním stal **pojmem (ontického) bytia**. Hrušovský sa pokúsil syntetizovať svoju filozofickú invenciu do podoby dialekticko-štrukturalnej koncepcie objektívnej reality na báze (ontického) predpokladu "holého" bytia. Usiloval sa o jasné a zásadné rozlišovanie ontickej otázky samého bytia, t. j. predpokladu existenciálnej nezávislosti bytia od vedomia a ontologickej otázky charakteristík bytia (jeho modov, spôsobov) prostredníctvom filozofických kategórií ([31], 302). Jednoznačne rozlíšil otázku bytia ako existenciálnej referencie a otázku spôsobov jeho existencie, t. j. odlíšil otázku ontického bytia ako najvšeobecnejšej filozofickej kategórie od otázky ontologického bytia ako empirickej kategórie. Podľa Hrušovského sa "bytie osebe", ontická realita, evidovaná v gnozeologickej relácii "poznanie-bytie", odlišuje od empirickej (objektívno-subjektívnej) skutočnosti s celou jej hlbinnou diferenciáciou.

Kým predtým (v 40-tych rokoch) chápal svet ako samostatnú objektívnu realitu, nezávislú od subjektu, a domnieval sa, že jeho relatívne adekvátne postihovanie je podmienené predovšetkým analýzou poznávacích prostriedkov, teraz sa sústredil na skúmanie a vyvodzovanie konzekvencií z tohto poznania kľúčovej roly kognitívno-praktického subjektu pre chápanie, resp. výklad filozofických kategórií ako svet, objektívna realita, materialita, subjekt a objekt, ale predovšetkým bytie (či už spredmetnené, alebo neurčené) a štruktúra. Hrušovského koncept bol založený na nesubstančnom (protimetafyzickom), pluralitnom a otvorenom **štrukturalnom modeli** skutočnosti. Ústrednou kategóriou v Hrušovského nesubstančnom modeli je **kategória štruktúry** (a jej dialektika). Pri výklade reálnej diferencovanosti objektívneho sveta používal dve základné kategórie - dialektiku a štruktúru, ktorými "opisoval" podstatnú diferenciáciu a dynamiku objektívnej reality. Poukazoval na to, že ide o zmocnenie sa vnútorných rozporov a interakcií (konštitutívnych zložiek predmetu), o diferencovanejšie a adekvátnejšie zachycovanie **štruktúry** (dialekticko-štrukturalnej členitosti) objektívnej reality. V kognitívno-praktickom procese postupne prenikáme do čoraz hlbších dynamických štruktúr reality.

Výsledky svojho invenčného rozvíjania koncepcie dialektiky bytia a štruktúry priebežne sumarizoval [18], a to napriek nepriaznivým spoločenským aj inštitucionálno-filozofickým "vonkajším" podmienkam obdobia normalizácie. Jeho posledné, posmrtné vydané knižné práce zachycujú jeho osobné reminiscencie a filozofické eseje (hoci mohli vyjsť iba v radikálne selektovanej podobe - [19]; dva z doposiaľ neuverejnených polemických dialógov sa nám podarilo publikovať [34]). Všetkých (prípadných) záujemcov o Hrušovského (doma nedocenený) dialekticko-štrukturalistický koncept filozofie odkazujeme na doposiaľ poslednú jeho publikovanú prácu z rukopisnej pozostalosti ([20]; podotýkame, že rukopis sa zachoval v jeho osobnej pozostalosti aj vo verzii, ktorá má podľa nás adekvátnejší titul: *Dialektika štruktúry*).

V sporoch a polemikách. Je príznačné, že už v 40-tych rokoch musel Hrušovský čeliť zaujatej kritike, v dôsledku vlastnej filozofickej, scientistickej orientácie (treba však uviesť, že v rokoch Slovenského štátu mal vcelku nehatenú možnosť publikovať, napr. na stránkach matičného Filozofického zborníka, ale aj knižne). Na druhej strane, hneď na prvej diskusnej schôdzke Vedeckej syntézy (4. mája 1945) vystúpil I.

Hrušovský s kritikou intuitívneho realizmu. Išlo tu o obnovenie polemík s N. O. Losským a jeho epigónom Jozefom Dieškom, ktorý v posledných rokoch intenzívne propagoval na Slovensku noetiku intuitívneho realizmu. Hrušovský z pozícií kriticko-realistickej gnozeológie analyzoval túto filozofickú pozíciu [5]. V jeho polemikách s Dieškom išlo nielen o stretnutie odlišných noetických koncepcií, ale aj o súperenie dvoch diametrálne rôznych ideovo-politických a svetonázorových smerovaní. Poznamenajme, že ak v tomto období polemizoval s noetickým objektívizmom, ako sa tento rozvinul na báze idealistického intuitívizmu, neskôr musel čeliť objektívizmu presadzovanému na báze oficiálneho marx-leninského materializmu (v sporoch s M. Topoľským a A. Siráckym).

V pofebruárových desaťročiach bol opakovane terčom nevyberanej, až likvidačnej kritiky zo strany dogmatických "strážcov ideologickej čistoty" marx-leninizmu, akými boli L. Hanzel, M. Topoľský a A. Sirácky. Hrušovský prešiel roku 1970 stranickými previerkami (komisiou pri ÚV KSS), no v priebehu 70-tych rokov bol stále intenzívnejšie vystavovaný tlaku a polemickým atakom zo strany Stranou dezignovaných dogmatikov. Hoci mu ako prvému nášmu filozofovi udelili Štátnu cenu SSR (1970), následne musel čeliť obvineniam, až denunciaciám, že sa pokúša o syntézu "dvoch protichodných ideologických smerov", o "ideologické súžitie medzi štrukturalizmom a marxizmom", jeho propagácia štrukturalizmu bola označovaná za ideový zdroj anti-marxizmu a pod. (bližšie pozri [40], 96 a n.). Dogmatici v ňom videli skrytého nepriateľa spoločenského poriadku, predstaviteľa "revizionizmu", maskujúceho sa za vlastné štrukturologické chápanie marxizmu. Podľa Siráckeho Hrušovský vyhľadával "každú zámienku" na reinterpretáciu základných (marxistických) kategórií. "To je príležitosť pre postupné rozkladanie základného fondu dialektického materializmu zvnútra. To je zámienka pre revizionizmus a postupne pre anulovanie marxistického svetonázoru," tvrdil so sebe vlastným rozhorčením ([33], 306). Hrušovského polemiky a nevyhnutná sebaobrana vrcholili v sedemdesiatych rokoch, keď svoj originálny koncept "holého", ontického bytia a ontotvorného subjektu (bližšie pozri [38]), ako aj vlastnú koncepciu dialektickej štrukturoológie (ocenenú až v zahraničí [41], 58-64) musel obhajovať v kontroverziách s predstaviteľmi ortodoxného a oficiálneho marx-leninizmu ([32]; limitovalo to však ďalšie možnosti rozvíjania jeho tvorivej invencie, a tak nemohol nehatene domýšľať vlastnú intelektuálnu iniciatívu v smere jej imanentnej myšlienkovovej logiky). Dogmatickí kritici videli v jeho koncepcii ústup od dialektického materializmu smerom k subjektívizmu, na pozície "filozofického idealizmu". Vďaka aktivite niektorých filozofov (dnes už zrejme nie marxistov) pretrváva aj v 90-tych rokoch podozrievanie zo "subjektívizmu, agnosticizmu, kantovstva", resp. z idealistickej, špekulatívnej povahy Hrušovského filozofických úvah. Pripomeňme si v tejto súvislosti opäť slová "domáceho klasika" (dogmatizmu), podľa ktorého by vraj Marx povedal, že to, čo píše a obhajuje Hrušovský, sú "plané fantasmagórie" ([33], 305). Hrušovský však dokázal úspešne obhájiť vlastnú filozofickú koncepciu aj v krajne nežičlivých pomeroch vrcholiaceho normalizačného pohonu na štrukturalizmus (bližšie pozri [40]); neodpustíme si poznámku, že sa mu nedostalo ani podpory, ani uznania, a to nielen v oných rokoch, ale ani neskôr v ponovembrových 90-tych rokoch minulého storočia).

Záver. Naliehavo sa tu ponúka otázka: Ako to, že Igor Hrušovský, táto najvýraznejšia postava a zakladateľská osobnosť modernej slovenskej filozofie, nielenže v čase osobných útokov naňho a obhajoby jeho filozofickej koncepcie nenašiel otvorených zástancov, ale ani takých žiakov, ktorí by si osvojili jeho koncepciu či ktorí by sa ňou čo i len čiastočne inšpirovali a ktorí by považovali za potrebné pokračovať v rozpracúvaní jeho podnetov? Nepochybne je to otázka širšia, otázka absencie škôl v našej intelektuálnej tradícii. V rokoch normalizácie to však zrejme okrem absencie myšlienkového afinity bola aj otázka osobnej odvahy a v rokoch 90-tych zasa otázka filozofickej kontinuity či aj intelektuálnej integrity slovenských filozofov.

Hrušovského trvalé krédo by sme mohli charakterizovať jeho slovami z roku 1969: "Skutočná objektívna veda a filozofia vylučuje akýkoľvek dogmatizmus a akékoľvek absolútne kritériá pravdy, akékoľvek tézy o vyčerpávajúcom rozbere a poznaní reálnej skutočnosti. - Určité rozpory a istá náhľadová pluralita sú na osov rozvoja poznania, sú plodné v hraniciach, položených poňatím vedeckosti." ([27], 430 - 431) A napokon, last but not least, by sme chceli odcitovať slová neidentifikovaného autora (z jeho posudku Hrušovského života a diela z prvej polovice 70-tych rokov): "Hrušovský je mysliteľ, akých ešte stále postaďdame... Na rozdiel od iných sa filozofovaním nielen živí, ale ním aj žije." ([42], 25)

Hlavné knižné práce I. Hrušovského

- [1] *Invencia a vývoj*. Bratislava 1935.
- [2] *Teória vedy*. Bratislava 1941.
- [3] *Vývin vedeckého myslenia*. Trnava 1942.
- [4] *Francis Bacon a rozkvet anglickej filozofie*. Trnava 1945.
- [5] *Kritika intuitívneho realizmu*. Trnava 1945.
- [6] *Engels ako filozof*. Bratislava 1946.
- [7] *Problémy noetiky*. Trnava 1948.
- [8] *Dialektika spoločenského vývinu*. Bratislava 1949.
- [9] *Filozofia v dejinách triednych zápasov*. Bratislava 1952.
- [10] *Niektoré otázky gnozeológie*. Bratislava 1953.
- [11] *Filozofia a veda*. Bratislava 1955.
- [12] *Tri iniciatívy v dejinách filozofie*. Bratislava 1959.
- [13] *Z minulosti a súčasnosti filozofie*. Bratislava 1961.
- [14] *Problémy, portréty, retrospektívy*. Bratislava 1965.
- [15] *Strukturierung und Apperzeption des Konkreten*. Bratislava 1966.
- [16] *Kapitoly z teórie vedy*. Bratislava 1968.
- [17] *Problémy filozofie*. Bratislava 1970.
- [18] *Dialektika bytia a kultúry*. Bratislava 1974.
- [19] *Monológy a dialógy*. Bratislava 1980.
- [20] *Dialektika bytia*. Bratislava 1990.

Výber citovaných statí a štúdií I. Hrušovského

- [21] "Moderná vedecká filozofia" (Práca zo Spolku pre vedeckú syntézu v Bratislave). In: *Prúdy XXII*, 1938, č. 3, s. 149 - 161.
- [22] "Otto Neurath a vedecká syntéza." In: *Prúdy XXII*, 1938, č. 6, s. 383 - 388.
- [23] "Rudolf Carnap a logická syntax." In: *Slovenské smery 1938 V*, 1938, č. 6 - 8, s.

- [24] "SSSR dnes." In: *Prúdy XVIII*, 1934, č. 6, s. 319 - 328.
- [25] "Prekážky vedeckej práce na Slovensku." In: *DAV* 1935-36, č. 6, s. 9 - 10.
- [26] "O dialektickom materializme." *Prúdy XVIII*, 1934, č. 5, s. 238- 242.
- [27] "Hybné sily nášho filozofického života v povojnovom období." In: *Filozofia XXIV*, 1969, č. 4, s. 430 - 433.
- [28] "Postavenie kultúrnych vied na Slovensku." In: *Sborník z I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov*. Bratislava 1946, s. 86 - 93.
- [29] "Ohľadom môjho členstva v časopise *Filozofia* /rkp./." In: *Ústredný archív SAV. Osobný fond I. Hrušovského*. Inv. čís. 134.
- [30] "Stav a úloha našej filozofie." In: *Filozofický sborník SAVU V*. Bratislava 1950, s. 19 - 37.
- [31] "Kryštalizácia koncepcie dialektiky bytia (Autobiografická črta)." In: *Filozofia 27*, 1972, č. 3, s. 290 - 305.
- [32] "Ontologická osnova štrukturologie." In: *Filozofia 32*, 1977, č. 4, s. 460 - 472.
- [33] *Monológy a dialógy (1974 - 1978)*. Rukopisná pozostalosť.
- [34] "Dialóg s čertom a Nehnevaj sa Igor..." In: *Organon F*, IV, 1997, č. 2, s. 156 - 175.

Citovaná literatúra

- [35] BAKOŠ, V.: "Vedecká syntéza - Áno a Nie." In: *Slovenská literatúra* 39, 1994, č. 5 - 6, s. 395 - 402.
- [36] BAKOŠ, V.: *Kapitoly z dejín slovenského myslenia*. Bratislava, Polygrafia SAV 1995.
- [37] BAKOŠ, V.: "Filozofický scientizmus Igora Hrušovského." In: *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava 1998, s. 217 - 227.
- [38] BAKOŠ, V.: "Filozofická invencia I. Hrušovského." In: *Filozofia* 53, 1998, č. 9, s. 603 - 617.
- [39] BAKOŠ, V.: "Manifest humanizmu 1948 (K zápasu slovenských intelektuálov za autonómnosť tvorby a kultúrnu kontinuitu na prahu nástupu komunistickej totality)." In: *Umenie v službách totality 1948 - 1956. Sondy do problematiky*. Bratislava, USIL SAV 2001, s. 95 - 106.
- [40] BAKOŠ, V.: "Normalizačný hon na štrukturalizmus (Sonda do problematiky 'normalizovanej' vedy a filozofie 70-tych rokov)." In: *Zborník Slovensko a režim normalizácie*. Bratislava 2003, Ústav politických vied SAV, Vyd. Michala Vaška, s. 77 - 105.
- [41] CHVATÍK, K.: *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte*. München, Fink Verlag 1981.
- [42] *Igor Hrušovský a slovenská filozofia*. Rkp. (25 strán). Autor neidentifikovaný. Ústredný archív SAV. Osobný fond I. Hrušovského. Inv. čís. 173.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/1105/23.

PhDr. Vladimír Bakoš, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR
 E-mail: filovbak@savba.sk